

SZOBOSZLAY GYÖRGY

A SORKATONASÁG MEGSZÜNTETÉSÉVEL KAPCSOLATOS POLITIKAI VITÁK A RENDSZERVÁLTÁSTÓL 2004-IG

POLITICAL DEBATES ON THE ABOLITION OF CONSCRIPTION FROM THE PERIOD OF REGIME CHANGE TO 2004

ÖSSZEFOGLALÓ

Dolgozatomban a sorkatonaság eltörlésével kapcsolatosan a Parlament falain belül és azokon kívül vívott politikai küzdelmeket, illetve a sokszor meglehetősen képlékenynek mutakozó politikusi érvrendszerek változásait kívántam áttekinteni az 1989–2004 közötti másfél évtized keretén belül. A dolgozat kronologikus tárgyalási rendben kitér a különböző sorkatonaság-ellenes civil szervezeteknek a rendszerváltás időszakában, illetve az 1990-es évek elején kifejtett tevékenységére, szót ejt a NATO-hoz való csatlakozásunk témánk szempontjából való jelentőségéről, és végigveszi az ezt követően az Országgyűlésben lefolytatott vitákat, melyeken keresztül a politikai szereplők álláspontja kifejezést nyert a sorkatonaság eltörlésének időnként erőteljesen átpolitizált kérdésével kapcsolatban. Mint fentebb utaltam rá, ezek az álláspontok – a politikai spektrumon, illetve a parlamenti „patkón” belül elfoglalt pillanatnyi pozíció leképeződéseként – nem mindig bizonyultak túlzottan következeteseknek...

Kulcsszavak: sorkatonaság, hadkötelezettség, törvényhozás, pártok, NATO

ABSTRACT

In my thesis, I intended to review the political struggles inside and outside the walls of the Hungarian National Assembly over the abolition of conscription, and the changes in the often rather elastic political arguments of the politicians within the decade and a half between 1989 and 2004. The paper discusses in chronological order the activities of the various anti-conscription NGOs during the period of regime change and in the early 1990s, the relevance of our accession to NATO for our subject, and the subsequent debates in the Parliament, through which the opinions of the political actors were expressed on the sometimes highly politicised issue of the abolition of conscription. As I have indicated above, these opinions, depending on the momentary position on the political spectrum and within the parliamentary "horseshoe", have not always proved to be overly consistent...

Keywords: conscripted army, compulsory military service, legislation, political parties, NATO

Dolgozatomban a sorkatonaság eltörlésével kapcsolatban a Parlament falain belül és azokon kívül lefolytatott vitákat, illetve az egyes politikai szereplők – a politikai spektrumon vagy éppen a parlamenti „patkón” belüli pillanatnyi helyzetük következményeként – sokszor meglehetősen képlékenynek

mutakozó érvrendszerének változásait tekintem át röviden az 1989–2004 közötti másfél évtized keretén belül. Ez a (mindenekelőtt Csapody Tamás és Kern Tamás cikkein alapuló) összefoglalás már csak azért sem teljesen érdektelen, mert ha a hazai politikai elitnek a 2000-es évek elején a sorkatonaság eltörlésével kapcsolatban elfoglalt pozícióját vesszük alapul, meglepetés érhet minket, ha ezeket a véleményeket a rendszerváltást közvetlenül követő időszakra kívánnánk visszavetíteni. Az 1990-es évek túlnyomó részében a pártok még nem fogalmaztak meg olyan élesen megkülönböztethető markáns álláspontokat, amelyek később karakteres arculatot biztosítottak nekik a kérdés kapcsán: ekkoriban még többnyire vagy a sorkatonaság intézményének fenntartása vagy hosszabb távon történő, fokozatos kivezetése mellett sorakoztattak fel érveket.

Ugyanakkor ebben az időszakban maga a társadalom már egyre határozottabb formában fejezte ki véleményét a megszüntetés kérdésével kapcsolatban. Nemcsak a különböző sorkatonaság-ellenes civil szervezetek (mint pl. az *Alba Kör*, *Hadkötelezettséget Ellenzők Ligája [HEL]*, *Magyarországi Jogsértettek Egyesülete*) tevékenységére utalva itt (Kern, 2006), hanem a társadalom egy részében végbement „spontán leszerelési” folyamatra is, vagy „passzív ellenállásra”, ahogy a jelenséget egy tanulmány szerzője nevezte: arra, hogy azok a családok, akik ezt megtehették, például kapcsolati hálójuk mozgósítása révén elérték, hogy gyerekeiknek ne kelljen sorkatonai szolgálatra bevonulniuk a Magyar Honvédséghez. A sorozáson a valós vagy éppen nem létező egészségügyi problémákkal jelentkezők száma jelentősen megnövekedett, olyannyira, hogy a különböző jogcímenek be nem vonulókkal együtt a sorkatonai szolgálatot nem teljesítő hadkötelesek aránya, Hülvely Lajos adatai szerint, 1998-ig elérte vagy meghaladta a 30–60%-ot (Kun Szabó, 2017).

Ez azt jelenti, hogy az „általános” hadkötelezettség fokozatosan elveszítette általános jellegét, mivel kezdte csak azokat érinteni, akik gyengébb érdekérvényesítő, kijáróképesseggel rendelkeztek (a szegényeket, a cigányokat, az alacsony végzettségűeket, a falusi népességet). Az általános hadkötelezettség elvén működő hadsereg ekkor már nem tükrözte reálisan a társadalom összetételét, ezért nem valósult meg az igazságos „közteherviselés” (Csapody, 2005). Ennek megfelelően a '90-es évekre már nem igazán voltak alkalmazhatók az olyan nosztalgikus egalitárius visszaemlékezések, mint amilyen majd' tizenöt évvel ezelőtt a Véleményvezér-blogon jelent meg: „Magyarországon [...] a kötelező sorkatonai szolgálat volt az utolsó olyan intézmény, melyben a dunántúli polgárgyerekek, a rózsadombi zsúrfiú, a külvárosi melós és a szabolcsi cigány nemcsak hogy huzamosabb ideig egymás társaságába kerültek: hanem még egyenlőek is voltak” (Véleményvezér, 2010). Jól kifejezik a sorozáson alapuló hadsereggel szembeni korabeli attitűdöt Szűcs Mihály alezredesnek, a HEL valamikori ügyvezetőjének szavai: „Az ország lakossága azért viselte el a hadsereget, mert nem voltak a fiatalok komoly próbatételnek kitéve. [...] Ha anyukák beszélgettek a seregről, akkor azzal dicsekedtek, hogy az én fiamnak

jó helye van, mert szakács vagy mert sofőr a parancsnok mellett” (Magyari, 2004).

Az 1990-es évek derekára a civil társadalom mellett a hadsereg tagjai is egyre nagyobb arányban támogatták a hadkötelezettség eltörlését. Szűcs Mihály a fentebb idézett interjújában említést tett egy 1994-es felmérésről, amelynek adatai szerint a tisztikar mintegy háromnegyede az önkéntes haderő pártján állt (Origo, 2004). Az alezredes hasonlóan fogalmazott a HEL ominózus, 1998. november 14-i közgyűlésén is, és a rendezvényen tett kijelentései miatt a munkahelyén, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen fegyelmi eljárást folytattak le ellene:¹ „A közvélemény-kutatások szerint a lakosság több mint fele, a hivatásos katonák legalább 70 százaléka elutasítja a sorkatonai szolgálatot, a fiataloknál ez a szám 100 százalék felé tart” (Polt, 1999). Farkas Henrik, a HEL Szűcsöt követő ügyvezetője a Magyar Narancs számára adott interjújában utalt rá, hogy a szervezetnek nem Szűcs volt az egyetlen katona tagja (Seres, 1999).

A civileknek sikerült a politikai közbeszéd részévé tenni a kérdést, és az is kétségtelen, hogy a rendszerváltás utáni első kormányok határozott lépéseket tettek az eufemisztikusan haderőreformnak nevezett folyamat előmozdítása érdekében: csökkentették mind a szolgálati időt, mind a hadsereg létszámát. A magyar hadsereg a rendszerváltozás idején még mintegy 150 ezer főt számlált, 1994-ben is még 100 ezret, 1998-ban már kevesebb mint 70 ezret, az ezredfordulót követően pedig nagyjából 43 ezer főt. Az 1990-es évek elején még mintegy 100.000 fiatalt soroztak évente, az utolsó évben, 2004-ben valamivel több mint 13 ezret (Kun Szabó, 2017; OPH, 2014). Tanulságos ezen számadatok tükrében is megnézni, hogy milyen álláspontra helyezkedtek a hadkötelezettség eltörlése kérdésében a parlamenti pártok.

Véleményüknek a társadalom számára való nyílt deklarálására az 1990-es évek elején kaptak először lehetőséget. 1992–93 folyamán az Alba Kör aláírásgyűjtést kezdeményezett az általános hadkötelezettség megszüntetése érdekében. A petíciót nem túl sokan, kevesebb mint 12 ezren írták alá, másokkal együtt az SZDSZ prominens politikusai is. Nem sokkal később, 1994 áprilisában a HEL kezdeményezésére megrendezett találkozón részt vevő kilenc párt – Zöld Alternatíva, Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP), Magyar Szocialista Párt (MSZP), Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ), Magyar

¹ A Szűcs Mihály számára a HEL-ből való kilépést eredményező, Szabó János kigazda honvédelmi miniszter által kezdeményezett fegyelmi eljárással kapcsolatban Polt Péter, az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettese utóbb megállapította, hogy sérültek Szűcsnek a szabad véleménynyilvánításhoz fűződő alkotmányos jogai azáltal, hogy az akkor hatályos Alkotmánynak a fegyveres erők, a rendőrség és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai számára a politikai tevékenység folytatását megtiltó 40/B. §-a (4) bekezdését a bármiféle politikai, közéleti megnyilvánulásra, s nem csak a pártpolitikai tevékenységre vonatkozó tilalomként fogták föl. Polt a jelentésében arra is felhívta a figyelmet, hogy az alezredes kijelentései nem annyira politikai, mint inkább szakmai véleményként értelmezhetők, s kifogásolta, hogy a szakmai és politikai tevékenység közötti különbségtétel a fegyelmi ügy során nem történt meg (Polt, 1999).

Demokrata Fórum (MDF), Agrárszövetség, Független Kisgazdapárt (FKgP), Fidesz, Aktív Párt – közül csak a kisgazdák nem értettek egyet az általános hadkötelezettség megszüntetésével, a többiek támogatták. Az önkéntes haderőre való átálláshoz szükséges idő tekintetében a parlamenti pártok egy része középtávban gondolkodott (MSZP: tíz–tizenöt év, SZDSZ: tíz–húsz év, MDF: tíz év), a Fidesz ennél rövidebb időtartamról beszélt: „politikai döntés után” négy-öt évet mondott (Csapody, 2005).

Azonban ez, mint hamarosan kiderült, a meghívást elfogadó politikai erők nagyobbik része esetében nem a végleges álláspont volt; az egyes meghatározó parlamenti pártok véleménye sokszor látványosan tekervényes utat tett meg a kérdés mentén az 1990-es évek folyamán. Az MDF a későbbiek során például a kisgazdákhoz hasonlóan az ellenzök táborát fogja gyarapítani. Egy párt álláspontját általában – a „napi” politikai érdekek lekövetési kényszere mellett – nemcsak a politikai spektrumon belül elfoglalt helye, de egyebek között az is befolyásolta, hogy ellenzékben vagy kormányon nyilvánított véleményt. Alakomadtán az is jelentőséggel bírt, hogy parlamenti vagy azon kívüli ellenzéki pártról volt szó. Azonban azt is érdemes figyelembe venni, hogy akár egyetlen politikai erőn (így pl. a Kisgazdapárton) belül is szembetűnő véleménykülönbségek kerülhettek felszínre: a később ismertető 1999-es parlamenti vitanap során például Szabó János honvédelmi miniszter a kormány álláspontját közvetítve középtávon képzelte el a hadkötelezettség megszüntetését, Lányi Zsolt pedig lényegében ellenezte azt. Torgyán József felesége, Cseh Mária, valamint Pallag László mint parlamenti képviselők viszont támogatták a HEL törekvéseit.

Az akkor még liberális mezben pályára lépő Fidesz a rendszerváltás időszakában gyakorlatilag egyetlen politikai erőként támogatta következetesen a hadkötelezettség eltörlését. Az 1989 októberében megtartott II. kongresszusán általánosságban egy hivatásos hadsereg létrehozásának programja körvonalazódott. Egy évvel később az Antall-kormány „A nemzeti megújítás” című, 1990. szeptember 25-én közzétett programjában rövid távon az általános hadkötelezettség mellett tört lándzsát, de emellett növelni szándékozott a hivatásos és továbbszolgáló katonák arányát. Természetesen meg kell említeni azt is, hogy egyrészt az ország gazdaságának korabeli állapota, illetve geopolitikai helyzetünk sem tette volna lehetővé egy reform gyors végrehajtását (Csapody, 2005; Tömböl, 2009).

Az SZDSZ „A rendszerváltás programja” című választási programjában nem foglalkozott az általános hadkötelezettség kérdésével. A külügyi bizottság szabad demokrata elnöke, Eörsi Mátyás később kiállt ugyan az általános hadkötelezettség eltörlése mellett, de gazdasági megfontolások miatt az elkövetkező időszakban egyelőre nem tartotta ezt megvalósíthatónak. Az MSZP országgyűlési képviselőinek korabeli állásfoglalásai sem voltak egyértelműek: a jövőt a hivatásos hadseregben látták, de szociális, igazságossági és gazdasági

okok miatt annak bevezetésének időpontjára nem tettek javaslatot (Csapody, 2005).

A kérdés 1993-ban merült újból fel, amikor, a korábbi szabályozás két évvel azelőtti, 1991-es módosítását követően sor került egy új honvédelmi törvény megalkotására (1993. évi CX. törvény a honvédelemről), amit csaknem egyhangúan fogadott el az Országgyűlés. A parlamenti pártok képviselői több mint négyszáz módosító indítványt terjesztettek be, de egyik sem érintette az általános hadkötelezettség megszüntetését. Két szabad demokrata képviselő (Derdák Tibor és Darvas Iván) támogatta ugyan a megszüntetést, de hangsúlyozták, hogy ennek jelenleg csak elvi jelentősége van, módosító indítványt nem kívántak benyújtani. Az SZDSZ vezérszónoka, Mécs Imre pedig egy ezzel ellentétes szabad demokrata véleményt képviselt a plenáris vita során.

A törvény a sorkatonai szolgálat 1989 óta változatlan, 12 hónapos időtartamához sem nyúlt hozzá (Végh, 2018.), ezt majd csak az 1997. évi LXXV., a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény, a hadköteles katonák szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIV. törvény és a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény módosításáról címet viselő törvény fogja megvalósítani először a rendszerváltást követően, kilenc hónapra csökkentve a szolgálati időt (Kovács, 2014).

A Fidesz eddigre erőteljes fordulatot hajtott végre a kérdés kapcsán. A párt vezérszónoka, Wachsler Tamás úgy fogalmazott: „a haderő az átalakítása után is szükségszerűen az általános hadkötelezettség fenntartására épül fel, mivel a tisztán hivatásos hadsereg létrehozása belátható időn belül már csak a költségvetési korlátok miatt sem reális” (Csapody, 2005). Látható, hogy a hadkötelezettség eltörlésével kapcsolatos későbbi véleménykülönbségek a kilencvenes évek első felében még nem voltak markánsan tetten érhetőek a parlamenti pártok esetében. A rendszer átmeneti vagy tartós fenntartását illető általános érvek tekinthető a szűkös gazdasági, költségvetési lehetőségekre való hivatkozás.

Az 1994-es választás során sem lehetett megfigyelni látványos változást a pártok álláspontjában. Az SZDSZ választási programjában („Fordulat, biztonság, felemelkedés”) megfogalmazta, hogy „erősödjön a honvédség hivatásos jellege, és váljon lehetővé a sorkatonai szolgálati idő csökkenése. Folyamatosan vizsgálni kell az általános hadkötelezettség rendszerét és szükségességét”, valamint, hogy „hosszabb távon, ha az ország biztonsága hadkötelezettség nélkül megoldható, az SZDSZ kezdeményezni fogja megszüntetését” (Csapody, 2005), ezek azonban csak politikai lózungként értelmezhető, a saját szavazóiknak csaliként odadobott kijelentések voltak. Az SZDSZ a választást követően az MSZP-vel folytatott koalíciós tárgyalások során sem állt ki a megszüntetés mellett. Ami a tényleges kormányzati tevékenységet illeti, a hadkötelezettség megszüntetése irányába tett kezdzőlépésként értékelhető a sorkötelesek nélküli határőrség, valamint az 1993-as honvédelmi törvény nyomán a szerződéses szolgálati viszony bevezetése, az viszont kérdéses, hogy az utóbbi mennyire váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mivel az ezredfordulón

még mindig csak 3900 főre volt tehető a szerződéses katonák létszáma, és soraikban, nem kis részben az alacsony bérezés következtében, nagyon erőteljes volt a fluktuáció (Vultur, 2000). Érdemi elmozdulás a pártok álláspontjában először az 1997-es NATO-népszavazás során következett be: a csatlakozásra mondott igen esetében az általános hadkötelezettség eltörlését ígérték a tagságot támogató pártok és kormányzati szervek.

Magyarországnak a NATO-hoz való 1999-es csatlakozása és az ennek kapcsán a Parlamentben március 24-én „A kötelező sorkatonai szolgálat felváltása önkéntes és hivatásos hadsereggel és Magyarország NATO csatlakozása” címmel az SZDSZ kezdeményezésére megtartott politikai vitanap nagymértékben lendítette előre a sorkatonaság megszüntetésének ügyét, lehetőséget adva egyes pártok számára a látványos pozícióváltásra. Az egyik sokat hangoztatott korabeli vélemény szerint a NATO-csatlakozást követően már nem szükséges egy tömeghadsereget fenntartani, hiszen a NATO garantálja a biztonságunkat. Ehelyett inkább egy hivatásos, kis létszámú, de ütőképes, NATO-kompatibilis haderő létrehozására kell törekedni (Kern, 2006). (Tegyük hozzá, hogy az alkotmány akkoriban nem tette lehetővé a sorkatonák számára a külföldi katonai szolgálatot.) Az SZDSZ 2000-ben a megszüntetés melletti aláírásgyűjtéssel igyekezett társadalmi támogatást biztosítani az ekkor már általa is felkarolt ügynek, amely akció során összesen 204 ezer aláírás gyűlt össze (Csapody, 2005). (Az 1998-as választási kudarcot követően a sorkatonai szolgálat eltörlése melletti kiállásuk a remények szerint a szabad demokraták népszerűségi mutatóira is jótékony hatást gyakorolt volna.) A párt elég jó ritmusérzéssel indította útjára a kezdeményezést, hiszen egy 2000 elején készült közvélemény-kutatás adatai szerint a megkérdezettek 42 százaléka támogatta az általános hadkötelezettség eltörlését (miközben 50% ellenezte azt), három évvel később pedig már 69%-ot tett ki az eltörlés mellett állók aránya (Tömböl, 2009).

Az 1999-es vita során a Fidesz–FKgP–MDF – kormány álláspontját képviselő Szabó János kigazdapárti honvédelmi miniszter egy vegyes rendszerű, tehát sor- és szerződéses állományú katonákból álló haderő megteremtéséről beszélt, kiemelve, hogy a haderőreformra a kormányprogramban is nagy hangsúly esett. A megvalósítást fokozatosan, a sorállomány további csökkentésével és a szolgálati idő akkori kilencről hat hónapra való leszorításával képzelte el. Beszélt arról is, hogy a sorállomány fenntartása kevesebbe kerül, mint egy professzionális hadseregé. Nem elhanyagolható szempontnak tartotta a seregnek a fiatalokra gyakorolt nevelő, szocializációs szerepét, továbbá, a sorkatonai szolgálat a munkanélküliség kezelésének egyfajta ideiglenes megoldását is jelentette. Végso következtetése szerint a hivatásos hadseregre való teljes átállást egy 15–20 éves időtávban tartotta elképzelhetőnek, és úgy ítélte meg, hogy „a sorkatonai szolgálat 2002-ig történő megszüntetésének feltételei az ország biztonságának veszélyeztetése nélkül nem biztosíthatók” (Kern, 2006; Szabó, 1999). (Szabó egy évvel később is még úgy fogalmazott, hogy „az önkéntes

katonai szolgálat bevezetése 10-15 éven belül elkerülhetetlen, azonban ma még nem időszerű”. Tömböl, 2009).

Ami a sorkatonaságnak a munkaerőpiaci helyzetre gyakorolt jótékony hatásával kapcsolatban elhangzott érvet illeti: Csapody Tamás az ezredforduló környékén arra hívta fel a figyelmet, hogy a bevonuló sorkatonák negyven százaléka volt akkoriban munkanélküli, a leszerelést követően viszont hetven százalékuk (Vultur, 2000). Így a sorkatonaságnak a munkanélküliség kezelésében játszott pozitív szerepével kapcsolatos miniszteri megjegyzést csak erős meg-szorításokkal lehet értelmezni. Néhány évvel később még inkább ez volt a helyzet: a 2005-ös adat szerint a sorkatonai szolgálat eltörlése már csak mind-össze 23 ezer fiatal munkaerőpiaci megjelenését eredményezte (Index, 2005), vagyis a hadseregnek a felesleges munkaerő ideiglenes felszívásában egyre korlátozottabb szerep jutott 2004 felé haladva.

A fideszes Gyuricza Béla országgyűlési képviselő, a Miniszterelnöki Hiva-tal védelmi és nemzetbiztonsági ügyekkel foglalkozó politikai államtitkára² ér-vei között elhangzott, hogy a szomszédos országok nálunk jóval többet költe-nek a hadseregre, ezért is szükséges a sorkatonaság fenntartása. Az MDF részéről felszólaló Varga István értelmezésében a parlamenti vita arról szólt, hogy legyen-e az országnak hadserege, vagy sem, majd álvitát emlegetett, lé-vén, hogy a tisztán professzionálisokból álló hadsereg létrehozásához elsőként is alkotmánymódosításra lenne szükség (Varga, 1999).

Az MSZP részéről Juhász Ferenc egyebek között azt hangsúlyozta, hogy az önkéntes haderő hosszú távon olcsóbb, mint a sorállományú. Ráadásul a fiata-lok egy része számára a katonai szolgálat a munka világából való átmeneti ki-esést jelenti, s a sorkatonaság már elvesztette demokratikus jellegét, hiszen az alsóbb társadalmi rétegek nagyobb arányban reprezentáltak a hadseregben. Ju-hász is középtávban, 10-15 évben gondolkodott a teljes átállást illetően (Kern, 2006).

Az SZDSZ nézeteit Fodor Gábor és az egyébként közismerten hadkötele-zettség-párti Mécs Imre képviselte. Fodor egyértelműen elvetette a sorozáson alapuló tömeghadsereg koncepcióját, az ezzel kapcsolatos komoly társadalmi igényrel is igyekezve alátámasztani pártja álláspontját. Fodor a vita során már elhangzott érvek mellé emberjogi argumentumot is bevetett, konkrétan, hogy a hivatásos hadsereg humánusabb, nem megalázó, mint a kényszeren alapuló sorkatonai szolgálat. Emellett a „profi” haderőre jellemző nagyobb szakérte-lemre, hivatástudatra is hivatkozott a beszédében, valamint arra, hogy (Juhász Ferenc megállapítására visszaütve) nagyon sokan bújnak ki a sorkatonai szolgálat alól, s jellemzően nem a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok fi-ataljai közül (Fodor, 1999). Az SZDSZ vagy legalábbis Mécs Imre egy rövid, négyéves átállási időszakot vázolt fel.

² Korábban, 1991–1994 között a Magyar Honvédség szárazföldi csapatainak parancsnoka, altábor-nagy.

Meg kell még említeni röviden, hogy a vitában az MDF és a Kiszgazdapárt következetesen kitartott a sorkatonaság intézményének megtartása mellett. Mások, a kormányon lévő Fidesz, valamint az ellenzéki MSZP és SZDSZ rövidebb-hosszabb idő alatt látta megvalósíthatónak a hivatásos hadseregbe való átállást. A vitánap eredménye az volt, hogy az országgyűlés 2000-ben elfogadta „A Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól” címet viselő, 61/2000. országgyűlési határozatot, melyben hitet tett a sorkatonai szolgálat – hosszú átmenet utáni – megszüntetése mellett (Kern, 2010).

Az átmenet időszaka azonban lényegesen lerövidült a 2002-es kormányváltást követően. Az újból az MSZP-vel való közös kormányzást vállaló SZDSZ megint előtérbe hozta a megszüntetés kérdését mint egyébként kétségtelenül népszerű társadalmi témát, és sikerült azt a sokáig vonakodó MSZP-t meggyőzve a kormánykoalíció programjába beemeltetnie.

Mint ismeretes, a Medgyessy-, majd Gyurcsány-kormányok a sorkatonai szolgálat megszüntetését célzó erőfeszítései az utolsó pillanatig meghiúsulni látszottak, hiszen a Fidesz támogatása nélkül a honvédelmi törvény és az alkotmány kétharmadot igénylő módosítása nem valósulhatott meg. Az óra pedig ketyegett, hiszen az eredeti, 2004 januárjában megfogalmazott elképzelés szerint is 2005 végéig kellett volna a sorkatonai szolgálati kötelezettséget eltörlönni. Egy hónappal később a céldátumot már egy fél évvel előrebb hozták. Márciusban a parlament ezt a kormányjavaslatot fogadta el. Egy hónappal később Juhász Ferenc honvédelmi miniszter 2004 végét jelölte meg az önkéntes hadsereg feltételei megteremtésének dátumaként (Kern, 2006).

A Fidesz a korábbi megengedő álláspontja után nyilvánvalóan nem helyezkedhetett a nyílt ellenzés álláspontjára, ehelyett inkább a burkolt opponálást választotta. Simicskó István kijelentette, hogy a párt bizonyos feltételek (pl. a laktanyai körülmények javítása, bérfejlesztés, szolgálatilakás-építési program továbbvitele) realizálódásához kötötte a hadkötelezettség eltörlésének, tehát a honvédelmi törvény és az alkotmány módosításának támogatását (Csapody, 2005; Kern, 2006). Eközben 2004. június 8-án Medgyessy Péter bejelentette, hogy a májusban bevonuló fiatalok az utolsó sorkatonák Magyarországon. (Összesen 2022 főt vonultattak be ekkor. OPH, 2014). A Fidesz júliusban egy önálló kezdeményezéssel élt: 26-án a párt két határozati javaslatot nyújtott be a parlamentnek, amelyek a sorkatonaság eltörlését, illetve egy úgynevezett „kiegészítő védelmi erő” létrehozását szorgalmazták. Az MSZP szerint a Fidesz így próbált kibúvót keresni a többpárti tárgyalások alól annak érdekében, hogy ne kelljen egyértelműen állást foglalnia a kérdésben, illetve az ellenzéki párt így próbált Simicskó Istvánnak a Nemzetőrség felállításával kapcsolatos, négy évvel korábbi kezdeményezésébe új életet lehelni. (Az akkor éppen kormányon lévő Fidesz politikusa 2000 kora őszén nyújtotta be határozati javaslatát „A Nemzetőrség létrehozásáról”. Az elképzelésnek megfelelően a Nemzetőrség a majdan, a nem annyira távoli jövőben létrehozandó hivatásos hadsereg mellett töltött volna be kiegészítő szerepet, amely megoldásra a világ számos

országában találhatunk példákat. A Simicskó-féle javaslat lényegi eleme azonban a sorkatonai modell átmentése lett volna az új, még ezután megteremtteni szándékozott rendszer keretei közé, amennyiben a koncepció szerint a Nemzetőrség tagjait sorozták volna, akik egy három hónapos kötelező kiképzést követően választhattak volna a „leszerelés” vagy a most már önkéntes továbbszolgálat között: Kern, 2010). Közben az utolsó napjait töltő Medgyessy-kormány szeptemberben benyújtotta az új honvédelmi törvény koncepcióját, és kezdeményezte az alkotmány módosítását. Így ősszel megkezdődött a parlamenti vita.

A különböző oldalakról elhangzott érvek az 1999-es parlamenti vita során megfogalmazott véleményeket árnyalták tovább. A kormány részéről Iváncsik Imre, a honvédelmi tárca politikai államtitkára mellett érvelt, hogy az ország új szövetségi kapcsolatrendszere miatt békeidőben a hagyományos hadseregmodell fenntartása többé nem indokolt. Az országot fenyegető veszély eseteiben természetesen továbbra is fenntartanák az állampolgárok katonai kötelesegteljesítését. Az akkor hatályos alkotmány szerint rendkívüli állapot kihirdetésekor a sorkatonai szolgálat aktiválására automatikusan sor került volna. Nyilvánvaló azonban, érvelt Iváncsik, hogy a sorozás elrendelése közvetlen háborús veszély esetén már késő lenne. Ezért az Alkotmány módosításával bevezetésre kerülne egy új minősített időszak, az ún. megelőző védelmi helyzet, amelynek kihirdetéséről az Országgyűlés döntene (Kern, 2006).

A honvédelmi bizottság elnökeként az MSZP-s Keleti György, volt ezredes (1994–1998 között a Horn-kormány honvédelmi minisztere) a megszüntetés további érveként arra is felhívta a figyelmet, hogy a 2001 óta már csak hat hónapos sorkatonai szolgálat alkalmatlan a katonák szakszerű kiképzésére. Az MSZP részéről Vadai Ágnes egyáltalán nem új érvként arról beszélt, hogy a sorkatonai szolgálat a fiatalok százezreit vonja ki hat hónapra a munkaerőpiacról. A szintén szocialista Wiener György mondandója akképpen foglalható össze, hogy immár a körkörös védelem időszaka helyett a körkörös szövetségi együttműködés korát éljük. 2001. szeptember 11-e lecsapódásaként még megjegyezte, hogy a terrorizmus jelentette kihívással szemben egy sorkatonaság nem tudja hatékonyan felvenni a versenyt. Mécs Imre liberálisként Fodor Gáborhoz hasonlóan alapjogi érvekkel is igyekezett alátámasztani pártja álláspontját. Szerinte annál demokratikusabb egy ország, minél inkább alkotmányos keretek közé szorítja a kötelezettségek körét. Szerinte a sorozás intézménye igazságtalan rendszert hozott létre, mert például a félmillió fiatal korosztályból évente akkor már csak mintegy 20 ezer főt hívtak be katonának.

Simicskó István a Fidesz részéről ismét leszögezte, hogy pártja egyetért a sorkatonai szolgálat megszüntetésével. Ő is felemlítette a társadalmi igazságtosság kérdését. Ugyanakkor kritizálta a tervezett alkotmánymódosítást, amely révén csak kétharmados többség birtokában lenne a jövőben visszaállítható a hadkötelezettség. Kitért a Fidesz által 2004 nyarán benyújtott határozattervezetre, amely a hadkötelezettség fennmaradó keretei között a sorkatonai

szolgálatot teljesítők létszámát nulla főben határozta meg. Véleménye szerint így megvalósítható lett volna a sorkatonai szolgálat de facto eltörlése, ugyanakkor ez a megoldás nem kötötte volna meg a jövőbeni kormányok kezét. Simicskó végül kijelentette, hogy az alkotmány módosítása számukra csak akkor fogadható el, ha a kormányoldal támogatja a Fidesz módosító javaslatait. (Egyebek között indokolatlannak tartották a megelőző védelmi helyzet mint új minősített időszak alkotmányban való rögzítését, mivel elegendő lehetőség – rendkívüli állapot, szükségállapot, veszélyhelyzet – áll rendelkezésre a hatályos alkotmány szerint is a rendkívüli helyzetek kezelésére.) Simicskó összegzésként újból elmondta, hogy a kormány alkotmánymódosító javaslata nem erősíti, hanem gyengíti Magyarország biztonságát, hiszen baj esetén (az alkotmánymódosításhoz szükséges kétharmados többség követelménye miatt) döntésképtelen helyzetbe hozná az aktuálisan regnáló kormányt (Kern, 2006).

A Fidesz és más ellenzéki pártok felszólalásai alapján nyilvánvaló volt, hogy a kormány javaslata megbukott. Október 25-én az Országgyűlés elutasította az új honvédelmi törvény tervezetét, a kormány az alkotmánymódosítással ezek után már nem is kísérletezett. Életbe lépett a már korábban kidolgozott B terv: november 3-án az Országgyűlés szinte egyhangúlag elfogadta azt a szocialista határozati javaslatot, amely arra kötelezi a kormányzatot, hogy szüntesse meg a hadkötelesek behívását. Aztán jött a fordulat: ugyanezen a napon (melyet egyszersmind az utolsó magyarországi sorkatona leszerelése napjának is tekinthetünk) a Fidesz bejelentette, hogy mégis megszavazza az alkotmány módosítását a sorkatonaság megszüntetéséről.

Pokorni Zoltán napirenden kívüli felszólalásában a parlamentben ezt a következőképpen indokolta: „Tegnap sem telt el úgy a nap, hogy ne követelte volna a Fidesztől a kormánykoalíció valamelyik politikusa, hogy alkotmányos garanciát adjon arra nézvést, hogy amennyiben kormányt alakít 2006-ban [...], akkor sem kívánja visszaállítani a sorkatonaság intézményét. Vádaskodó kampányokban volt már részünk, hozzászokhattunk [...], mind-mind elviseltük, ki kisebb, ki nagyobb türelemmel, de azt, hogy fiatalokat, középiskolásokat azzal riogassanak, hogy a Fidesz nekik ártani akar, tőlünk félni kell, ezt nem tartjuk elfogadhatónak, nem tartjuk helyesnek. [...] Továbbra is azt gondoljuk, lehetne jobb, precízebb, szakmailag kielégítőbb alkotmánymódosító javaslatot megalkotni, de annak érdekében, hogy ez a családok életét, biztonságát mérgező politikai vádaskodó kampány ne folytatódhasson, készek vagyunk hozzájárulni az alkotmány módosításához” (Pokorni, 2004).

Így novemberben végül sor került a kétharmados törvény- és alkotmánymódosításra, ezzel Magyarországon megszűnt – békeidőben – a katonai szolgálati kötelezettség. Kern Tamás szerint a Fidesz gyors fordulatában valószínűleg az is szerepet játszott, hogy egy hónappal később, december 5-én került megrendezésre a kettős állampolgárságról szóló elhíresült (és mint köztudott, eredménytelenül zárult) népszavazás, s a legnagyobb ellenzéki párt nem kívánta a szavazás általa várt kimenetelének esélyeit azzal rontani, hogy nem sokkal

előtte támadási felületet nyújt maga ellen a sorkatonaság megszüntetésének népszerű kérdése kapcsán (Kern, 2006). A történet szimbolikus záróakkordjaként a Hadkötelezettséget Ellenzők Ligájának közgyűlése tíz nappal később, 2004. november 13-án felfüggesztette a szervezet működését (HEL, 2004).

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Csapody T. (2005): Utak és útvesztők – a sorkötelezettség története. *Valóság* 2005/11: 77–86.
- Kern T. (2006): A sorkatonai szolgálat megszüntetéséről [sic! – Sz. Gy.] folyó parlamenti viták. In: S. Szabó Péter szerk.: *Pécsi Politikai Tanulmányok III.* Pécsi Tudományegyetem. Pécs. Elektronikus dokumentum. 100–111.
- Kern T. (2010): A Nemzetőrségtől az Önkéntes Tartalékos Rendszer reformjái. *Nemzet és Biztonság* 2010/2: 75–84.
- Kovács I. (2014): A honvédelmi kötelezettségek törvényi szabályozásának változásai. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle* 2014/1: 223–268.
- Kun Szabó I. (2017): A honvédelem és társadalom kapcsolatrendszerének aktuális kérdései. *Honvédségi Szemle* 2017/2: 75–83.
- Polt P. (1999): A hivatásos katonák politikai jogairól. Az országgyűlési biztos általános helyettesének jelentése. *Fundamentum* 1999/4. szám. 134–140. <http://fundamentum.hu/sites/default/files/99-4-13.pdf> (Letöltés: 2024. 3. 12.)
- Tömböl L. (2009): Szerződéses katonai szolgálat a magyar honvédségben. *Sereg Szemle* 2009/4: 5–12.
- Végh F. (2018): Honvédségünk a rendszerváltástól napjainkig (2.) *Honvédségi Szemle* 2018/4: 3–19.

TOVÁBBI FORRÁSOK

- Fodor G. (1999): *Országgyűlési napló*. 1999. március 24. Fodor Gábor felszólalása. https://www.parlament.hu/naplo/98/058/n058_010.htm (Letöltés: 2023. 12. 10.)
- HEL (2004.): HEL záróközlemény 2004-11-13. <http://www.c3.hu/~farkashe/hel/ny041113.html> (Letöltés: 2023. 12. 10.)
- Index (2005): <https://index.hu/gazdasag/hirek/216862/> (Letöltés: 2023. 12. 10.)
- OPH (2014): OrientPress Hírügynökség: *Tíz éve szűnt meg a sorkatonaság*. (Az OPH honlapja már nem elérhető, de a cikk még megtalálható egy másik felületen: <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/tiz-eve-szunt-meg-a-sorkatonasag-2014-11-03-195125>; Letöltés: 2023. 12. 09.)
- Magyari P. (2004): *Káros volt gondolkodni a seregben*. 2004. november 22. <https://www.origo.hu/itthon/2004/11/20041122karos> (Letöltés: 2024. 3. 12.)
- Pokorni Z. (2004): *Országgyűlési napló*. 2004. november 3. Pokorni Zoltán napirenden kívüli felszólalása. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/OGYNaplo-orszaggyulesi-naplo-1990-2022-4/20022006-145264/2004-evi-oszi-ulesszak-189658/2004-november-3-181-szam-19140D/napirenden-kivuli-felszolalok-191515/pokorni-zoltan-191531/> (Letöltés: 2023. 12. 10.)
- Seres L. (1999): Beletapostak az életünkbe (Farkas Henrik, a Hadkötelezettséget Ellenzők Ligájának ügyvezetője). *Magyar Narancs* 1999. január 21. https://magyarnarancs.hu/belpol/beletapostak_az_életünkbe_farkas_henrik_a_hadkotelezettseget_ellenzok_ligajanak_ügyvezetoje-63582 (Letöltés: 2024. 3. 12.)

- Szabó J. (1999): *Országgyűlési napló*. 1999. március 24. Dr. Szabó János honvédelmi miniszter felszólalása. https://www.parlament.hu/naplo98/058/n058_002.htm (Letöltés: 2023. 12. 10.)
- Véleményvezér (2010): *Önkéntes katonaság: mert a hadsereg jó*. https://velemenyezer.blog.hu/2010/09/22/kell_egy_hadsereg (Letöltés: 2023. 12. 09.)
- Varga I. (1999): *Országgyűlési napló*. 1999. március 24. Varga István felszólalása. https://www.parlament.hu/naplo98/058/n058_012.htm (Letöltés: 2023. 12. 10.)
- Vultur Cs. (2000): Vita a sorkatonaság eltörléséről: Sereghajtó. *Magyar Narancs* 2000. február 17. Elektronikus verzió. https://magyarnarancs.hu/belpol/vita_a_sorkatonasag_eltorleserol_sereghajto-60505 (Letöltés: 2023. 12. 10.)

SZERZŐI ADATOK

Dr. Szoboszlay György főiskolai docens
Nyíregyházi Egyetem
Történettudományi és Filozófia Intézet
szoboszlay.gyorgy@nye.hu